

Транскрипція

Є. С. Рачков інтерв'ю з А. Б. Гречило

Дата запису: 21.06.2021 р.

Довжина запису: 49:34

Мова: українська

Р = Рачков Євген Сергійович; Г = Гречило Андрій Богданович

[00:00] Р: Доброго дня! Ми продовжуємо цикл відеорозмов в межах проекту «МІСТО І ВІЙНА», що реалізується за підтримки Канадського інституту українських студій Альбертського університету. Я – координатор проекту Євген Рачков – радий вітати сьогодні свого співрозмовника доктора історичних наук, провідного наукового співробітника Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства імені Грушевського Національна академія наук України, голову Українського геральдичного товариства – Андрія Богдановича Гречило. Вітаю Вас, дякую, що знайшли час для нашої розмови!

[00:30] Г: Вітаю, добрий день!

[00:32] Р: В умовах російсько-української війни важливе значення займають питання збереження і переосмислення міського культурного ландшафту, який втілюється та одночасно впливає на формування культурних цінностей і колективної ідентичності містян. І, власне, про культурну спадщину та історичну пам'ять українських міст, я хотів би сьогодні з Вами поговорити. І перше моє питання, яке я останнім часом так доволі часто задаю своїм колегам, чи погоджуєтеся Ви з тим, що російська військова агресія спровокувала в Україні справжній культурний поворот у розумінні і ставленні до культурної спадщини та історичної пам'яті? Якщо – так, то, на Вашу думку, які характерні особливості цього культурного повороту ми маємо?

[01:15] Г: Ну, на мою думку, Ви бачите, фактично, такий значний культурний поворот відбувся ще на початку дев'яностих років, принаймні, якщо мова йде от, безпосередньо, там про Львів, чи, чи про Західну Україну. То, очевидно, і тоді вдалося виконати дуже багато пунктів, просто, які зараз для нас неактуальні, тобто це те, що в Україні проводилося, Ви пам'ятаєте, в попередній Верховній раді прийняті так звані декомунізаційні закони, в нас фактично на практиці це все було реалізовано ще десь до дев'яносто третього-

четвертого року, от. Зараз масово пішла хвиля знесення пам'ятників, чи перенесення пам'ятників різним діячам російської культури, перейменування вулиць. У нас, фактично, так само це все було в більшій масі виконане, власне, в цей період. Я на той час ще якраз був і депутатом міської ради першого скликання, тобто брав безпосередню участь в обговореннях, в цих всіх питаннях, проблемах, і добре це знаю. Якщо в місті Львові, для прикладу, нараховується тисяча триста вулиць, от, то за період до дев'яносто четвертого року, якщо не помиляюсь, у нас було перейменовано п'ятсот. Тобто, там, очевидно, і різні там радянські традиційні, там Карл Маркс, Енгельс, Фрунзе, Кіров, Калінін і так далі, от. І так само були десь зняті пам'ятники різним діячам радянським з того періоду. Ну, і, скажімо, покоління львівських дітей, яке тоді десь починали ходити до школи, тобто, воно вже не жило в тому середовищі. Для них це, скажімо, незрозумілі, невідомі імена, тобто вони на них не дивилися з кожної таблички, не фігурували десь там в міському просторі, бо... З іншого боку, ну, для мене була загадка, скажімо, як десь там мова, скажимо, чи про Запоріжжя, чи про десь Луганську область, так, як діти ходять до школи, в школі їм розповідають там одне, допустимо, так, про історію України, про Революцію українську сімнадцятого – двадцять першого року, яка була знищена більшовицькою владою. І тут же в них на вулиці стоять пам'ятники, власне, тим людям, які цю українську державність тоді знищили, так. Тобто, от, це якийсь такий мав виникати певною мірою дисонанс, і вони ходили по вулицях тих же ж діячів різних, і Червоної армії, і радянсько-репресивного, різного апарату партійного, які брали участь у репресіях. Ну, важко спрогнозувати, я думаю, що от до певної міри от та така роздвоєна ідентичність людей і ті проблеми, які зараз в нас існують, переважно, якраз в населення десь Півдня і Сходу України, мабуть, з цим були пов'язані. Розумієте, якби ми провели більшість тих заходів по всій Україні ще в, десь на початку дев'яностих, з отриманням Незалежності, от зара би тих проблем значною мірою не було і, можливо би, й не було російської агресії. Тобто, не було ґрунту для цього «русского мира». Ну, але сталося, як сталося. І зараз от Україна переживає, фактично, другу хвилю такого масового етапу національного відродження. Єдина проблема, як на мене, це як поведеться у цьому випадку наша влада, тому що, або це питання буде все таки реалізоване нормально і на законодавчому рівні, і поставлена крапка, або, як завжди, будуть розповідати, що це не на часі, зрозуміло, що в умовах війни не можна зразу так геть все вирішувати і всі проблеми кардинально і радикально, от. Але, якщо і затягувати так само – не можна, бо ми вже маємо сумний досвід, так, тобто після Оранжевої революції не було зроблено правильних висновків, це породило після того режим Януковича, і вже значно тяжчі події, пов'язані з

усуненням його від влади, з Революцією гідності, вже з людськими жертвами. Після того почалася російська агресія чотирнадцятого року, російсько-українська війна. Ну, і зараз маємо вже катастрофічну ситуацію, повноцінне вторгнення, втрату величезної території, а найстрашніше – це величезні українські жертви. Власне, і в людських ресурсах, і в матеріальних. Тобто, все це, на жаль, тісно пов'язане, і не можна казати, що це якісь є другозначні питання, другорядні, на них не можна акцентувати уваги.

[05:40] Р: Як Вам здається, які найбільш важливі завдання цієї хвили декомунізації, яку ми зараз маємо? Вони пов'язані з перейменуванням, з пам'ятниками, з музеями, все ж таки, чи маємо ми тут вибудувувати певні пріоритети?

[05:58] Г: Ну, бачте, декомунізація фактично була реалізована значною мірою ще після прийняття відповідних законодавчих актів Верховною Радою, так. І, це був позитивний момент навіть, хтось несерйозно до цього ставився, там, можна пригадати. Наприклад, в Комсомольську там собі жарти робили щодо перейменування міста, але розумно були прописані законодавчі акти, і Верховна Рада перейменувала. І, зараз абсолютно, я думаю, жодної проблеми з містом нема, так, бо мовляв, що це за якісь там Горішні Плавні, Долішні Плавні, а з іншого боку, чим це є гірше від Кривого Рога, розумієте. Тобто не треба робити з цього цирк, це все є нормальна практика, і все функціонує, все працює. Зараз хвиля стосується якраз дерусифікації, тому що, якраз основна ідеологічна доктрина цього російського вторгнення – це є фактично заперечення якогось самобутності, чи навіть окремішності українців як нації, у якої, скажімо, відсутня власна культура, відсутня власна мова, що це просто якісь такі собі здичавілі росіяни, і, власне, росія повертає своє, от, власне, така доктрина основна. І тому до більшості вже якраз дійшло, що, мабуть, оцю пуповину, цей рудимент треба позбавлятися. Люди почали озиратися навколо, і з'ясували, що вони дійсно живуть в російському морі. Тобто на підсвідомості, хочеш-не-хочеш, те, що завжди якимось насаджувалось, і в топоніміці, і от в міському просторі, і в сприйнятті якихось цінностей, і в шкільній програмі, в літературі. Тобто, це якраз і була пропаганда, в першу чергу, російської культури. Я от добре пригадую навіть, як ще вчився в середній школі в радянські часи, так, в українській школі, у Львові, але в нас викладалася повноцінно історію СРСР, а от історія УРСР був такий маленький худенький підручник десь там в сьомому-восьмому класі. Він ішов собі збоку як факультатив, якийсь такий незрозумілий, і вже так, хто хотів, хто мав бажання щось там міг собі почитати, але це була річ така необов'язкова, вторинна, якась другорядна. Розумієте, і, власне, все це і дало якраз результати.

[08:10] Р: Ви є членом топонімічної комісії у Львові, так. І, одночасно в багатьох містах України з початком війни почали створюватися робочі групи при міській, міському голові, міській адміністрації. Розкажіть, будь ласка, чим зараз займається топонімічна комісія, і як Ви взаємодієте з цими робочими групами? І, власне, який масштаб перейменувань очікує, скажімо, місто Львів найближчим часом?

[08:37] Г: Ну тут очевидно, в масштабах України це є дуже велика різниця, і, ну, не можна порівнювати, скажімо, там Львів, Київ, Одеса, Харків. По-перше, ну, скажімо, в Києві значно більший ресурс, більше вільних вулиць. Я свого часу десь хотів уточнити, щоб потрапити там в комітети на вулиці Садовій, і виявилось, що в Києві десь чи шість, чи вісім вулиць мають однакові назви Садова в різних районах міста. Тобто там резерв для перейменування є величезний, от. Очевидно, що у великих містах-мільйонниках вже от згадані там чи Одеса, чи Харків, чи Дніпро, то так само є дуже багато вулиць, пов'язаних з діячами російської культури, якщо навіть не чужих, то, принаймні, ті, які були на місці, десь працювали в містах, з ними пов'язана якась чи культурна діяльність, чи адміністративна, чи вони в навчальних закладах десь працювали. Тобто, це це є місцеві кадри. Для Львова, дійсно, така ситуація зараз є, я вже говорив, що основна маса вулиць була перейменована на початку дев'яностих років. І, фактично, коли ми обговорювали які вулиці підуть на перейменування, то вже люди трошки захопилися і почали взагалі розглядати в ширшому плані, мовляв, що це має бути не тільки дерусифікація, але «деколонізація» прозвучав такий термін, який фактично використовувався. Тобто під перейменування попали, наприклад, вулиці Братська і Переможна. Я виступав проти того, бо я вважаю, що це дурниця, і тим більше, це є на периферії Львова, це територія колишнього села, яке було прийнято, ну, приєднане десь до міста ще в п'ятдесяті роки, і, очевидно, оскільки там були назви попередніх цих вулиць, там, дивіться, Лесі Українки і Глибока, які мали відповідники в місті, то для них придумали от такі нейтральні досить, як на мою думку, тим більше. Ну, але більшість членів комісії вирішили, що це носить якийсь, скажімо, таку спадковість радянську, ну і вони підуть теж на перейменування. Що належить до особливостей тих вулиць. Очевидно, було багато дискусій щодо діячів, ми можемо розуміти, коли ще попередня комісія працювала в дев'яності роки, тобто, вона вже провела сепарацію, вже таких явних людей, які абсолютно не мали ні стосунку до української культури, ні до Львова, ці, цих назв, іменувань місто позбулось. Лишилися інші діячі, які мали якісь стосунки, принаймні, до історії України. Ну, наприклад, от Карл Брюллов, тобто, особа взагалі цікава дуже, він, до певної міри, і не зовсім росіянин, там

згадують, що він до кінця свого життя і говорити нормально по-російськи не вмів, більше говорив по-німецьки, от. Ну, і людина все таки відзначилася тим, що він свого часу брав участь у викупленні з кріпацтва Шевченка. Тобто, для України він не є чужий. Однак, як на мене, тут мова йшла не про те, щоб визначати чи ці люди хороші, чи погані, власне. Тобто, мова не йде, що там Чайковський, скажімо, він хороший, непоганий. Тобто, вже вдалося, що в першу чергу це є дійсно такі маркери російської культури, от, і вони не конче мусять бути присутні саме у найменуваннях вулиць міста Львова. Тобто, ніхто не збирається, там, скажімо, викидати книжки Тургенєва з бібліотеки, чи чи там Чехова, ну, але, мабуть, цих вулиць для Львова не конче потрібно, бо все таки при всьому бажанні навіть, якщо там у Чайковського, чи в Некрасова було якесь українське походження, до Львова, безпосередньо, вони відношення не мають. І, наскільки вони себе чули українцями – це радше є спекуляція, аніж насправді. Все таки, це є діячі російської культури.

[12:29] Р: Скажіть, будь ласка, а ці робочі групи, вірніше робоча група, яка створена при міському голові Львова, а чи вона дублює фактично функції топонімічної комісії, чи все ж таки це організація куди, от такий рух більше, да, громадський рух, куди входять різноманітні активісти, чи все ж таки туди входять більшою мірою члени топонімічної комісії, тобто, як відбувається взаємодія між топонімічною комісією...

[12:56] Г: Ну...

[12:56] Р: ... робочою групою?

[12:56] Г: У нас відбулося так у нас відбулося поєднання з одного боку існує постійна комісія, створена сесією міської ради з присвоєння найменувань вулицям, площам, скверам і іншим об'єктам комунальної власності. От то, що передбачене чинним законодавством, зокрема закон останній був прийнятий, власне, відкоригований, по-моєму, якщо не помиляюся, за Януковича в одинадцятому році, от. Крім того, ще міський голова, оскільки зараз така нестандартна ситуація в нас не було багато перейменувань в попередні роки. Зараз ситуація нестандартна, багато було ініціатив знизу. Міський голова своїм розпорядженням створив ще робочу групу, от, але він її чогось наділив так само подібними функціями як комісію, щоб не було якихось конфліктів, то працює це все разом. Ну, і в принципі, рішення, я так розумію, теж ми будемо приймати кінцеве разом. Для того, щоби вийти вже вийти нам на найближчу сесію, щоб погодити ці питання. Вже перші погодження є, я маю надію, що так десь через тижні два сесія міської ради, принаймні, зможе десь двадцять вулиць перейменувати. Мабуть, є певне очікування у суспільства. Деякі міські ради, от

там Франківська та інша, вони дуже швидко зорієнтувалися. Франківськ там, по-моєму, взагалі десь до тижня це питання вирішив, правда, за таким шаблоном, але це їхня особиста справа, як це вирішувати. В Тернополі вирішувалося теж, і такі відгуки, що я читав, люди задоволені в принципі з того, які пропозиції подалися, абсолютно нормальні. Я надіюся, що ці перші пропозиції, принаймні, на рівні комісії, чи то робочої групи як ми обговорювали, вони отримали схвалення і було проведено ще таке голосування серед львів'ян, досить таки активно, було проголосувало понад двадцять тисяч людей. В принципі, воно, я розумію, не може бути представницьке, бо в місті живе сімсот тисяч десь так офіційно. Та й я не впевен, що голосували одні тільки львів'яни. Ну, але менше з тим, хто активніше, хто взяв участь, ну і багато тих пропозицій, які...в нас по кожній вулиці, оті, що йшла на перший цей блок, було подано всі пропозиції, які адресно подавалися чи від громадської організації, чи від окремих мешканців, чи від робочої групи і комісії. Ну, і, власне, ці пропозиції від комісії в більшості стали, скажімо, на перших позиціях, на перших місцях, тобто, видно не випадкові були підібрані пропозиції. Це мене тішить.

[15:32] Р: Я хотів би, запропонувати Вам трохи поговорити про діяльність Українського геральдичного товариства, головою якого Ви є. От скажіть, будь ласка, а чи спостерігається останнім часом посилення інтересу до тем символіки, емблематики, можливо, пов'язаних з війною, можливо, інших тем? Я знаю, що Українським геральдичним товариством останнім часом створюються цікаві проєкти, веб-проєкти, зокрема в листопаді двадцять першого року було запущено канал на ютубі. От, скажіть, будь ласка, чи Ви бачите зростання інтересу широкої громадськості, або дослідників, скажімо, до тем, пов'язаних з символікою, емблематикою?

[16:13] Г: Ну, символіка, очевидно, викликає багато запитань і багато зацікавлення. Передовсім, навіть, з російським цим вторгненням, Ви пам'ятаєте, що, фактично, ці знаки, які не мали особливо ніякої символіки, власне, і вони не були продумані там наперед. А часто такі тактичні символи, які використовувалися на російській техніці, от, ну, вони викликали запитання як в Україні, так в росії, так і в інших країнах світу. Ми бачили, цей блицкриг таки затягнувся, все це їздило, каталося і нас взагалі така ситуація, що війна, фактично, онлайн, і за цим можна спостерігати. І всі намагалися зрозуміти, що ж це за такі таємничі знаки, чому це не є один якийсь загальноприйнятий символ, зрозумілий, а їх багато, от. Вони чомусь там в формі латинських літер, от. І народ, же як це у нас там традиційно є, почав щось довігадувати, видумувати, шукати якісь там скриті смисли. Тобто, ці всі речі треба

спокійніше сприймати, і для того ми якраз запустили низку проєктів. І оці ютуб проєкт, де додаються ролики на різну тематику. Передовсім, якщо Ви звернули увагу, ці перші записи стосуються військової емблематики.

[17:33] Р: Так, так. Нарукавні ...

[17:34] Г: То це теж...

[17:34] Р: Нарукавні емблеми.

[17:35] Г: Так, так. Це людям цікаво, тому що, якщо раніше, ну, масу суспільства не так сильно це цікавило, ну є у нас там якісь військові частини, десь вони стоять і їм там присвоюються якісь почесні назви, зараз усі ці бригади воюють. І це все персоніфікувалося, тому що, це все є живі люди. І, на жаль, сьогодні у Львові ми мали кілька похоронів людей, які з військових частин, зі Львова, брали участь у боях і на Сході, і на Півдні, і загинули в цих боях. Так що це стало вже дуже близьке, і воно потребує найкращого розуміння, кращого сприйняття. Якщо характеризувати ситуацію загалом, ну, на жаль, бачите, в нас по діяльності геральдичного товариства не все вдалося реалізувати. Товариство, очевидно, є громадською організацією, але в нас якось не вдалося достукатися, в першу чергу, до нашої влади. Ще на початку діяльності нашої організації десь на початку дев'яностих років, як ми розпочали випуск нашого бюлетня «Знак», були напрацьовані низка пропозицій про те, як би мала б виглядати, це не на якомусь аматорському рівні громадської організації, це все таки на рівні державних структур врегулювання різної символіки, нагородної справи. Тобто, щоб все це відбувалося не хаотично, а відповідно до якихось норм, і за, очевидно, з залученням спеціалістів, фахівців різних цих галузей. Ну, на жаль, оці перші пропозиції вони були не настільки детально пропрацьовані, що навіть колеги юристи, які займалися цією проблематикою, зокрема регулюванням державної символіки, дали пропозицію навіть про установчі документи, там про статuti, чи про положення про подібну структуру, службу, яка функціонувати мала десь при вищих органах державної влади. На жаль, до сих пір такого органа у нас не створено. І, натомість, дуже зацікавлення велике ці пропозиції викликали, і через кілька років подібні служби були сформовані на рівні чи комісії, чи окремих структур, чи при президентських гілках влади, чи при парламентах, чи при урядових якихось міністерствах, чи комітетах, і тому подібне. В різних країнах, передовсім, сусідніх, це і в Польщі функціонує зараз така комісія, і в Білорусії при архівному управлінні, і в росії була створена така структура, яка, ну, намагалася навести лад і зареєструвати, ввести державний реєстр. Натомість вона справа з державними нагородами, з різних міркувань, скажімо,

увеличилася аж до двохтисячного року, ми не мали державних нагород, ми мали відзнаки Президента, так, які він створював відповідно до Конституції, але парламент їх не затверджував. І тільки в двохтисячному році єдиний закон був прийнятий, заднім числом частина тих відзнак отримала статус державних нагород. Ну, на жаль, подібна є річ і з іншими питаннями. Я згадував вже про адміністративно-територіальну реформу, тут ну сталася взагалі прикра річ, тому що, з боку нашого товариства була напрацьована методика, як мали формуватися і створюватися символи для населених пунктів України міст, селищ і сіл. Тому, це все опиралося і на історичний досвід, і на світову практику. І перші відгуки були дуже позитивні, і це не тільки в Україні, але і за її межами, от. Ну, але під час реформи найдивніше, що ці люди взялися консультувати місцеві громади як все має виглядати. Оці дири, які були відсутні в законодавстві, які мали регулювати навіть питання, в тому ж числі, і символики. Ну ці консультанти – люди широкого профілю. Вони там консультували і про пожежну справу, і про геральдику місцеву, і про казна-що. І скінчилося воно все погано, вони їм понаписували якісь вигадані рекомендації, тобто, почалися там мало не конкурси дитячого малюнка, і деякі от тер. громади позатверджували просто емблеми, які абсолютно до геральдики жодного відношення не мають. Якщо десь з часом доведеться, ну, чи вдасться сформувати якусь державну службу, яка буде намагатися навести лад, ну, тобто, процентів вісімдесят того всього доведеться відмінити, тому, і переробляти, доводити до пуття. В принципі, ми не єдині в такому становищі. Багато постсоціалістичних країн, власне, переживали таку ситуацію, що певне стереотипне ставлення до символів, навіть от в Польщі, чи там в інших країнах тих соцтабору. Тобто були такі проблеми, що малювалися якісь емблеми, а не герби. Герби, то все таки, що називається гербом, він має чітко відповідати геральдичним нормам, от. З іншого боку, от теж таке нагромадження різних таких постпромислових, чи постіндустріальних символів, там колби, риторти, шестерні, те, що ми привикли бачити на емблемах ...

[22:46] Р: Радянських...

[22:47] Г: ...радянських міст. Так, так, так. Ну от є в Македонії, воно є в Сербії, от. Помало-помало колеги, які над тими питаннями працюють, ну намагаються там достукатися отчасти, але є інерція страшна. І в багатьох країнах, такий підхід теж позбавити такого стереотипу є складно. Ну, але ми могли все це зробити давно і якісно, ну, на жаль, не все вдається, працюємо на рівні громадської організації, ну тому така ситуація.

[23:17] Р: Важливою ознакою російсько-української війни багато експертів називають її медійний характер. І, скажіть, будь ласка, на Вашу думку, чи відбувається в медійному полі така своєрідна війна символів, символік. А, якщо так, то які характерні ознаки це протистояння символік має? Як Ви вважаєте?

[23:49] Г: Нє, ну, тут однозначно. Тут, бачите, фактично, медійна війна, якщо мова йде про українську символіку. Я якраз закінчив і передав на міжнародну конференцію матеріали, з якими я планував би виступати на вексилологічному конгресі, але не зможу виїхати в Люблян, таким чином, і якраз там питання стосуються цієї проблематики. Фактично, війна проти української символіки почалася ще в тисяча дев'ятсот вісімнадцятому році, ще сто років тому тільки як появилася задекларована Українська державність, тільки як вона затвердила свої символи, зразу ті структури, ті кола, які вороже сприйняли цю державність, почали шукати, знаєте, якісь слабкі місця ідеологічно. І дуже багато уваги приділяли якраз символіці, причому і, якщо мова про Українську Народну Республіку, там Українську державу, це був тиск шалений і з боку більшовиків, тобто, червоної росії, і потім з боку білої еміграції. Якщо за більшовиків все це скінчилося просто і банально, вони обізвали все це буржуазним, націоналістичним, тобто, і з тими ярликами українські символи дожили до кінця вісімдесятих років та навіть на початку дев'яностих минулого століття. То біла еміграція бавилася в різні вигадки, і поширювала нісенітницю, то там шведи подарували Мазепі синьо-жовтий прапор, то там австрійці подарували галичанам десь вісімсот сорок восьмого. Ну, тобто, всі ці речі спростовуються за допомогою історичних джерел, і показують. Ну, це було зроблене. Ви пам'ятаєте, мабуть, що дуже активно була боротьба навколо проблем символіки і в період так званої «Перебудови», то кінець вісімдесятих – початок дев'яностих років, і Україна фактично останньою з усіх радянських п'ятнадцяти союзних республік затвердила свої державні символи тільки в дев'яносто другому році на рівні постанов Верховної Ради. Окремих законів до сих пір, у нас тільки прийнятий є один Закон «Про державний гімн», про герб і прапор законів нема, тому що, постійно спекуляції навколо цього питання були настільки потужними, і присутність прокомуністичної більшості і проросійської більшості в Верховній Раді не давала можливості це питання закрити. І, власне, нова хвиля, фактично, накрила питання символіки, от як Ви кажете «медійна», це вже є друга половина дев'яностих років. Почалися різні спроби дискредитації української символіки. Тобто, ну, Ви бачите, російські технології, як Вам сказати, я пригадую добре, коли я навчався в політехнічному інституті на архітектурі, у нас на воєнній кафедрі, це якраз був період вісім...початку вісімдесятих років, і тоді, польська «Солідарність», і нас

товариш майор вчив, що нам треба знати різних ворогів і потенційних. Ну, ми були здивовані, кажем, ну як ну братня Польща, які ж вороги? Не, не, не, ми чітко знаєм каже, в нас є технології, ми чітко знаєм навіть різна конфліктологія в середині польського суспільства, які там є етнічні групи, які там є, де кашуби живуть, де гуралі, і потім на випадок якогось конфлікту, війни ми маємо використати, щоби розпалити протистояння між цими угрупованнями на якимсь ґрунті. І все це нікуди не пішло, а ця школа лишилася і вона, власне, вкидує в українське суспільство навколо різних питань розкручувалися, нагніталися, сіялися якісь сумніви, містика. На жаль, іноді, ця містика знаходила ясных слухачів серед корисних ідіотів в українському суспільстві. І, якраз, дуже багато зусиль було зроблено проти українських символів, для дискредитації української держави. Тобто, те, що зараз Путін говорить, воно не є нове, тож, заперечення української державності, ну от держава фейкова і символи в неї фейкові. Це все пропагувалося ще от з дев'яностих років. Єдине, що тоді дуже швидко українське суспільство скрізь прийняло й акцептувало і синьо-жовтий прапор і тризуб, от. Фактично, ніхто на це не реагував. Нова розкрутка почалася медійна, саме медійна, після Оранжевої революції. Десь, якщо не помиляюся, в дві тисячі сьомому чи восьмому році. Вийшла така собі передача «В пошуках істини», був такий цикл, ну і журналісти, я не знаю, чи то від нефахового підходу до вивчення матеріалу, чи, можливо, хтось за цим стояв, от була змонтована така собі передача про українські кольори, де так і появилися всі ці байки про шведів, про австрійців, там про Генштаб і казна про що, про феншуй, тобто, з'явилися дурниці, які абсолютно жодного відношення до історії прапора, його формування не мали, так. І золотою ниткою черствича, що прапор треба перевернути догори дригом, от, і тоді ми заживемо. Тобто українцям нав'язувалося, що всі наші проблеми, там якісь суспільні, політичні, економічні, вони не пов'язані там з іншими причинами, через те, що в нас тільки прапор догори ногами, робити нічого не треба, воювати проти нікого не треба, можна лежати на печі. Перевернем прапор і тут в нас зразу потечуть медові ріки по кисільних берегах, і все буде гаразд. І з'явилася тоді через структури російської православної церкви, ну, чи УПЦ в Україні, дуже цікаві речі. Я це відстежував. Вкиди, що, наприклад, тризуб є символ сатани, що треба герб поміняти, ну, і теж така сама пісня, що, тому, всі проблеми України, і газ дорогий, і холодно зимою, що в нас чорти на держаних символах. От це суспільством не було прийняте. От, власне, навколо прапора виникла проблема, бо воно якимось зачепило окремі нотки, дехто в нас шукає історію десь там між Тигром і Євфратом, комусь там, ну не знаю, священна річка Хуанхе, от, українська, і тому проблема, що почали видумувати орієнтуватися на різні речі, не задумуючись наскільки це правда, чи не правда. І, власне, завдяки зусиллям

в основному геральдичного товариства вдалося якось підготувати матеріал, масово його оприлюднити в різних і медіях, і публікаціях, і по телебаченню, ну, і заспокоїти ситуацію. Тобто, якщо Ви зараз бачите, вже якось ніхто не намагається цей прапор перевертати. Але це така дрібничка, але все таки спецслужби працювали чітко на те, щоби вкинути зерно якогось розбрату, при чому це кидалося навіть от в середовище, які були це не мовне питання, це не культурне, тобто, це навіть, в середовищі от, на Західній Україні люди гризлися між собою. В усіх інших питаннях вони мали спільну думку, але от вчіпалися до якоїсь дурниці, і вже між ними був конфлікт. Тобто, вони не гребували будь-якими методами, якщо вже брати ширше, це, очевидно, нагніталися проблеми і мовні, і культурні, і це все розкручувалося до істерики. Я думаю, все це ми могли спостерігати якраз в різних медіях протягом останніх двадцяти років мало не щодня.

[30:59] Р: Як Вам здається, от така міфологізація символіки, чи може вона стати основою для формування, ну, скажімо, громадянської ідентичності в росії? Зважаючи на те, що от нова символіка, як Ви сказали, вона така штучна, вона, фактично, є частиною пропаганди, ідеології. А все ж таки, чи може вона стати підґрунтям для формування нової ідентичності?

[31:20] Г: Ну, ну, Ви маєте на увазі цю символіку вторгнення, так, ці літери...

[31:23] Р: Так, так

[31:20] Г: Z, V? Вони свою функцію виконують, виключно тільки на рівні так званої цієї спецоперації і все. І якщо ця спецоперація, а так скоріше всього і буде, зазнає краху, то, очевидно, вони постараються пошвидше це все забути. От розумієте, бо я десь, даючи інтерв'ю в одной програмі, я проводив паралелі, на відміну від оцього вторгнення, скажімо, гітлерівська Німеччина, тому що, в більшості навіть, в ідеологічному вони сходяться, що теперішня росія, що гітлерівська Німеччина. Це і заперечення права на існування сусідніх народів, і намагання розширити свій життєвий простір, і навіть от ці всі відверті речі, які тягнуть вже, ну, не знаю, знаєте, заклики, що хто там не буде йти за нашу ідеологію, ми тих будемо фізично знищувати, от. Тобто, це немислимо в двадцять першому столітті. Тобто, я взагалі, чесно кажучи, здивований був деякими тими тезами, що оприлюднюються, і це, за ці речі доведеться відповідати. То на рівні символіки німці так само підходили дуже скрупульозно. Вся ця символіка, от запозичення німцями свастики не було випадковим. Тобто вони намагалися себе поставити і антропологічно, і ідеологічно, і історично вище всіх народів, і тому шукали якихось своїх тих арійських коренів. І, вже очевидно, взяли щось подревніше, подавніше,

давньоіндуську символіку, і коли, фактично, споганили. І свастика сама по собі не є поганим символом, але через те, що вона використовувалася для конкретної мети під час Другої світової війни, очевидно, що вона зараз сприйматися не може, і тому, от вона чинним законодавством, в тому ж числі і українським, заборонена. В росії це все робилося навіть це чисто випадково, вони, мабуть, і не збиралися, вони не перегравали свої символи. Вони ж могли грубо кажучи, без різниці, якщо так мали би час, вони би щось там набили, чи то двоголового орла, чи триколон на цю техніку, щоб не плутати, так. Ну, але вони обійшлися чисто такими елементарними знаками. І ніхто, швидше всього, не збирався їм надавати глибокого смислу, ні ідеологічного, ні якогось іншого. Вони б свою функцію би виконали, за їхніми міркуваннями за три дні вони би взяли Київ, потім би тут половину населення вирізали і був би спокій, і про це би спокійно забули. От, але сталося, як сталося. З чим їм далі жити це їхня проблема. Бачите, при розвалі Союзу були такі слабенькі дискусії в росії, наприклад, навколо того, який має бути прапор російський. І тоді дві групи воювали, чи оцей так званий народний біло-синьо-червоний, чи імперський, тобто, чорно-жовто-білий, от. Ну, перемиг біло-синьо-червоний, який зараз використовується. Щодо символіки, то ще в білій еміграції існував такий народно-трудова союз, який швидко зметував, що все таки двоголовий орел є до певної міри досить програшний символ, і якраз на фоні української символіки. І вони так само взяли собі за емблему тризуб. Це десь в двадцяті – тридцяті роки міжвоєнного періоду викликало страшне обурення от української еміграції, і вони тоді навіть по газетах протестували, що тут російські емігранти посягнули вже на український тризуб, от. А ці зазначали, що все таки вибудовуючи свою якусь таку державну ідентичність, свою історичну якусь міфологію, ну прив'язуватися до пізнього періоду не є добре, так, для російської держави. Тризуб є під тим оглядом значно вигідніший, старший, і корінням сягає глибше і, передовсім, повністю сідає на спадщину Київської Русі, от. А двоголовий орел під тим поглядом є знаком пізнішим, і взагалі, то трошки так запозиченим, якщо ми подивимось, то всі ці країни, які перебували в сфері впливу Візантійської імперії, от на Балканах, особливо, там мова Сербія, Албанія, чи навіть от в символіці греки до сих пір використовують і далі двоголових орли, так, як спадщину. Ну, і так само, їми запозичений символ, який не має, безпосередньо, відношення до російської традиції, він радше, підтримував ту доктрину «Москва – Третій Рим». Ну, але, я кажу, це проблема їхня, і хай вирішують як хочуть. Нас має хвилювати наша проблематика.

[35:47] Р: А, я хотів з Вами також трохи поговорити про міську культурну спадщину. Здається, з початком війни, теми, пов'язані з збереженням, переосмисленням культурної спадщини українських міст, вони стали доволі популярними в засобах масової інформації. Скажіть, будь ласка, що взагалі от відбувається у Львові з культурною спадщиною, чи, скажімо, працюють музеї так, як працювали до війни, чи є спроби певним чином захистити, скажімо, якісь монументальні місця пам'яті в місті, на кшталт того, що ми бачимо в Харкові, в Одесі, коли більш-менш відомі, важливі пам'ятники огортають мішками з піском, і, і намагаються захистити від авіаударів, тобто, що, власне, відбувається зі спробами, дійсно, збереження культурної спадщини міста?

[36:37] Г: Ну, так. У Львові на рахунок цього зроблено досить багато, бо, навіть, ну туристи, скажімо, і далі їздять навіть у військовий, воєнний час відвідують місто, то вони ж можуть бачити на площі Ринок, скажімо, у нас на кутах стоять фонтани з різними фігурами, зараз вони їх не бачать, тому що вони закриті, захищені. Так само, низка інших скульптур, скажімо, там і біля кафедрального собору, і біля інших архітектурних пам'яток. Деякі були зовсім недавно відреставровані, тобто це дуже якісна була зроблена робота. Ну, очевидно, що вони закриті, закриті вже так на нормальному рівні, не просто мішками, а мають спеціальні конструкції, ну, на випадок чого, як би були якісь осколки, щоб вони їх не знищили. Тобто, тут робота ведеться. Ну, і, очевидно, всі ці воєнні дії викликали збентеження, чи до певної міри готовність працівників музею захистити свої збірки. І частина згорнули чи виставки, які в них експонувалися і планувалися на довший період, чи, можливо, навіть і частково експозицію. Ну, бо, на жаль, на жаль, Україна виявилася неготова до оцієї війни, от саме в плані збереження пам'яток. Ми чудово знаємо про Мелітополь, ми чудово знаємо про те, що в Маріуполі і там так само вже втрачені є пам'ятки. Ну, і зрештою, нас нічого не навчили попередні події, втрата майже всього музейного комплексу в Криму, от, і на Донбасі. Тобто, в нормальних умовах це все мало б бути вже при перших повідомленнях про можливий якийсь наступ, про можливі якісь агресивні дії, мало бути, якщо не зразу евакуйоване на безпечні райони чи регіони України, то, принаймні, вже бути спаковане і підготовлене до таких дій. Ну, у Львові, очевидно, проблема не є така велика, були звичайно обстріли міста, але поки що по культурних якихось об'єктах, вони не торкнулися. Таких особливих втрат не було. І, навіть, принаймні, якщо би щось подібне траплялося, я думаю, ну евакуйовати це би могли львівські установи. Хоча, вони мають дуже величезні фонди, це мова і про архіви, у нас архівні установи, і Центральний державний історичний архів, і обласний архів, тобто, я собі, чесно кажучи, не зовсім уявляю як би то

виглядало. І зверну ще одну таку річ, увагу, що, власне, в росії дуже чітко спрацювали і навіть різні культуртригери. Тобто вже з першого дня вторгнення різні люди, які десь чи працювали в українських архівах, чи тут працювали і виїхали, вони пропонували свої послуги, і зазначали, що от вони готові приїхати, щоб тут цю спадщину моментально, як вони казали, захистити. Ну, а це би скінчилося елементарно пограбуванням чи архівних, чи музейних збірок. Ну, і, як Ви бачите, навіть перебуваючи зараз на Півдні України, російські служби моментально намагаються всі ці пам'ятки рухомі вивезти. Тобто твори мистецтва, там ще скіфське золото, чи щось, вони не просто забрали, вони його тут же ж перевезли на російську територію. Тобто це вже працюють служби в тому напрямку, і ну, може колись комусь і доведеться відповідати: товаришам з Ермітажу і з культурних фондів росії, тобто, це вже не можна відмазуватися, що це тільки там один Путін винен, чи там якийсь його оточення.

[40:30] Р: Львів взагалі зараз став таким осередком, здається, охорони культурної спадщини, ця ініціатива директорки музеї території терору Ольги Гончар, спрямована на створення штабу швидкої музейної допомоги. І, дійсно, були виділені величезні кошти на те, щоби допомогти і музейним працівникам, і музейним інституціям в Україні. А, останнє питання, яке я хотів Вам задати, скажіть, будь ласка, що ж все таки робити з російською і радянською культурною спадщиною, яка є, скажімо, в тих же музеях? І, хто має приймати це рішення? Що з цим робити, і хто має приймати це рішення? Тому що зараз, мені здається, є великий тиск громадських активістів, є великий тиск суспільної думки. І зараз фахівці, навіть, десь намагаються протистояти цій думці, для того, щоб не знищити, зберегти, або, принаймні, зробити цей процес більш таким тяглим і послідовним, на Вашу думку?

[41:32] Г: Ну, бачите, в Україні є Міністерство культури, так, є структури, яких в обов'язки входить прийняття рішень і координація загальних питань, от. Тобто, перепошую, ми вже маємо понад сто років, ой, перепошую, понад сто днів війна в нас триває, так. Нормальних рішень ще до сих пір на рівні законодавчих актів не прийнято, не підготовлено. Ну, тому це й породжує стихію. І, замість Міністерства це все вирішує вулиця, і вирішує таким чином, як вважає за потрібним. То мова йде і про знесення пам'ятників, і про там якісь інші проблеми, і про перейменування і тому подібне, чи є підстави, чи нема підстав. І потім вже заднім числом Міністерство створює якісь експертні групи, хоче щось вирішувати. Ну, так не поступається. Це, до речі, в обов'язки Міністерства входило координація питань вже про згадані ці всі колекції в тому ж Мелітополі, в тому всьому Маріуполі. Вони мали бути готові до евакуації, в першу чергу, якщо самі працівники, ну, вони ж би на плечах не вивезли, так.

[42:39] Р: Так, так.

[42:39] Г: Це то мала бути координація того, що з Києва їм скомандували, і все це мало бути проведено. На жаль, це не робиться або робиться запізно. Як з цим поступати? Ну, ми маємо досвід, я вже казав, на Західній Україні, ще з дев'яностих років, тоді, я от згадував, що я був депутатом в міській раді, мало того, що я був депутатом, я був головою комісії архітектури і будівництва. Тобто, фактично, це навіть лежало в компетенції комісії, яку я очолював. І я стояв на позиціях, що всі ці пам'ятники, які в нас знімаються по місті, їх було досить багато, це не тільки Ленін, це і там різні Галани і тому подібні діячі, от. І я пропонував, що то все треба було музеєфікувати, тобто повторити той шлях, який вже зробили до нас, скажімо, в Угорщині, зробивши такий собі музей під відкритим небом чи лапідарій десь на якійсь площі поза містом. Власне, всі ці тоталітарні символи звести і музеєфікувати, щоб потім люди могли, зараз люди просто не вірять. Молоде покоління не може собі уявити, воно там по фотографіях намагається зрозуміти, де стояв цей пам'ятник, що він собою становив. І це прикро, але тоді через те, що почалася скажена інфляція, і не було коштів на ту всю реалізацію. Ну то так, щось частина пішло як лом, десь бронзові пам'ятники пішли на переплавлення, інші я так і не знаю, де опинилися, особливо мова про якісь якісні цікаві пластичні роботи, які були в камені виконані, тобто, вони, як на мене, могли би залишитися і, дійсно, прикрасити якісь музейні колекції. Зараз вже час спокійніший і, скажімо, у Львові ліквідовувався меморіал радянської армії, це такий комплекс пам'ятниковий, ну то, дійсно, були передані частини там барельєфів, які виконані в бронзі на музейне збереження. Тобто це є правильно, це цікаво, бо в будь-якому разі, щоби собою ці скульптури не представляли, вони є творами мистецтва, і вони відображають оцей навіть, щоб зрозуміти, сприйняти цей радянський період. Це не по картинках, а це, власне, люди би могли піти і в музейних комплексах до цього доторкнутися, і це побачити, ну, поторсати руками, так, одним словом. Тобто я є прихильником таких речей. Що стосується цих питань, які пов'язані із перейменуванням, ну, то очевидно, вони лежать в компетенції місцевих рад. Місцеві ради ці питання самі реалізують, як хто вміє, наприклад. Ну, повертаючись до цього ще першого питання, яке ми обговорювали, мене трошки здивували пропозиції від львів'ян, бо, почалося з того, що всім запропонували дати якісь. Майже дев'яносто дев'ять відсотків львів'ян запропонували такі прізвищеві назви для вулиць, і це є дивно, воно не дивно, до певної міри, це є стереотипно. Якщо ми глянемо на карту Львова, прізвищами названо тільки десь близько третини, і доводиться людям пояснювати, що неможна зразу геть все перейменувати, тому що, життя не

стоїть на місці, завтра виникає потреба теж назвати вулицю на честь чи якихось осіб, чи якихось подій, це по-перше. Друге, я, власне, в комісії був прихильником того, щоби були те, було реалізовано те, що не вдалося зробити, чи пропустилося ще в дев'яностих роках мають бути більше назв інституційних і подієвих. Передовсім, пов'язаними з інституціями і подіями, які виникли у Львові, які мали не суто місцеве значення, а які мали загальноукраїнське, десь там впливали на процеси національного відродження. То це мова може йти і про тисяча вісімсот сорок восьмий рік, так звану «Весну народів», яка, як на мене, ну, це основні події, це у Львові це, це не в Тернополі, це не в Станіславові, а саме тут відбувалися, і в міській топоніміці воно майже не відображене. Це події Першої світової війни, це події і визвольних змагань, на жаль, власне, от через от такі збірні назви воно би краще пізнавалося, воно би було більш запам'ятоване, от. Ну, доводиться якось це пояснювати, переконувати, ну, і кажу, наразі ці зусилля вдаються. Очевидно, що в кожному місті є своя традиція, є свої часом і перекося, от, якщо вже так переходити у позальвівську тематику, от зараз більше всіх дратує проблема Одеси, так, і пам'ятника Катерині другій. І ще таким певним, я знаю, для розпалення питання щодо Катерини другої виникла оця заява колишнього міського голови, теперішнього самопроголошеного Сальдо у Херсоні, що він звернувся до російських окупаційних властей, що треба і там Катерину поставити, розумієте. Але я собі дозволю нагадати, от, мудрі люди у Львові теж мали ініціативи, щоби поставити десь ще там в дев'яності роки пам'ятник Францу Йосифу. Є така байка, що там от за Австрією, ну так, знаєте, кожне покоління, за Польщею казали, що за Австрією жили краще, за советів казали, що вже за Польщею жили краще, ну а от тепер розповідають, що за советів було добре, а тепер – все погано. І так кожне покоління згадує, коли воно було молоде, але суть не в тому. І я тоді був кардинально проти таких пам'ятників у Львові. Знаєте, приколи, жарти – добре, але все у міру. Я говорив ініціаторам, кажу, якщо ви собі ставите тут австрійським імператорам, то яке ви маєте право потім щось в Одесі розповідати, і вони собі ставлять тоді російським імператорам, це їхня проблема виходить. І це зовсім не та ситуація, що у Фінляндії, коли там ставиться пам'ятник російським імператорам, які дійсно вплинули на те, що Фінляндія в результаті стала в подальшому незалежною державою. Тобто це для державотворення Фінляндії, вони собі можуть таку річ щодо Олександра дозволити, так. А тут, в загальноукраїнському контексті, ніяких ні царів, ні Катерин, мабуть, бути не може. Ну, але один з наших колишніх прем'єр-міністрів теж жартун великий, поставив пам'ятник Францу Йосифовичу в Чернівцях, от. Йому весело, але, як на мене, це тупо, от. І прикро, що люди з таким складом ума у нас були прем'єр-міністрами. І воно якось впливає, знаєте,

жарти жартами, але це дурниця, і не можна вже перетворювати так і питання серйозні як меморіалізацію у громадському просторі на якісь такі собі приколи.

[49:17] Р: Андрій Богданович, я Вам дуже дякую за нашу розмову! Ви робите зараз дійсно важливу справу, пов'язану з декомунізаційними, дерусифікаційними процесами. І, бажаю Вам всіляких успіхів, і на все добре! До побачення!

[49:33] Г: Добре, дякую! До побачення!